

Litteratur

Fil. lic. BIRGER HAGÅRD:

Det tyska dilemmat

Trots att snart 23 år förflutit sedan andra världskrigets slut har likväl det tyska problemet ännu inte fått sin lösning. Kan i dag några tecken skönjas som tyder på en återförening av Väst- och Östtyskland inom en rimlig framtid? Frågan analyseras i en utmärkt liten skrift av Svenska Dagbladets Bonnkorrespondent, *Hans von Friesen*, "Tysklandsfrågan — olöst och olöslig?" (Rabén & Sjögren, Temaserien, 9: 45). Boken ingår i Utrikespolitiska institutets skriftserie.

Större delen av skriften utgör en historisk resumé över Tysklands öde sedan andra världskriget. Kanske kan det tyckas vara en svaghet, att dessa partier dominerar och att så jämförelsevis litet utrymme ägnas åt den aktuella situationen. Författaren kan emellertid utan större svårighet bemöta kritik av sådant slag. För att rätt förstå splittringen av dagens Tyskland är det nödvändigt att söka sig tillbaka och analysera skeendet från och med krigsslutet. Det kan till och med i vissa fall vara befogat att gå ännu längre tillbaka för att få de nödvändiga perspektiven. Det kan också hävdas, att för en yngre generation är Hitler endast en historisk företeelse. Självupplevelsen finns inte och kunskapen om uppkomsten av vad som i dag är Europas väsentligaste politiska problem är i många fall obefintlig. Genom sin överskådlighet, det rappa framställningssättet och den väldokumenterade analysen fyller von Friesens skrift ett klart behov. Den bör läsas inte bara av studenter i ämnet statskunskap utan av var och en som önskar insikt i de storpolitiska problemen.

Var ligger skulden för splittringen? Västtyskarna anklagar ryssarna och de östtyska kommunisterna för att målmedvetet ha framdrivit en delning av det gamla tyska riket, medan östtyskarna hävdar, att splittringen helt och hållet har åstadkommit av västmakterna. Båda uppfattningarna är historiskt oriktiga, menar von Friesen. Sovjet har ett betydande ansvar, men ryssarna, som

önskade en sovjetisering av hela Tyskland, önskade till en början ett enhetligt Tyskland. Frankrike däremot bedrev en målmedveten avsöndringspolitik, som bl.a. syftade till fransk kontroll över Saar, Ruhrområdet och Rhenlandet. För att genomföra sina planer tvingade ryssarna inom sin zon fram en sammanslagning av de kommunistiska och socialdemokratiska partierna till ett enhetsparti, SED. Ett streck i räkningen var det svåra nederlag, som kommunisterna led i det enda fria valet 1946 till Storberlins stadsfullmäktige. Utanför sovjetzonen, särskilt i Berlin, blev det på ett tidigt stadium angeläget för socialdemokraterna att skaffa sig skydd mot de kommunistiska infiltrationstendenserna.

Två olika folk?

Det skulle föra för långt att i detta sammanhang rekapitulera de händelser under tiden 1947—49, som ledde fram till uppkomsten av två tyska stater. Det må räcka med att med författaren konstatera, att delningen är ett resultat av det kalla kriget. Såväl västmakterna som ryssarna fann det lämpligt att förvandla sina ockupationszoner till stater. Ursprungligen var delningen rent politisk men fick snabbt konsekvenser också på andra områden. I dag, understryker von Friesen, är Öst- och Västtyskland inte bara två skilda stater utan representerar också helt olika samhällssystem. Författaren finner det inte heller alldeles osannolikt, att de håller på att utveckla olika nationella egenskaper, "så att det en dag blir möjligt att tala om ett västtyskt och ett östtyskt folk, som endast skulle ha det gemensamt, att de talar samma språk och fram till år 1945 haft en gemensam historia".

För Adenauer var det angeläget att trygga Västtysklands delaktighet i den västerländska gemenskapen. Priset var allt sämre möjligheter att åstadkomma en återförening av

Väst- och Östtyskland. Västtyskland har hårdnackat vägrat att erkänna Östtyskland som en stat och betraktar sig också självt som en fortsättning av det gamla tyska riket. Därmed har följt att Västtyskland också påtagit sig ett direkt ansvar för vad som skedde under nazisttiden, vilket inte minst kommit till uttryck i de betydande skadestånd som utbetalats till offer för nazismen. Östtyskland återigen har förklarat sig vara den första tyska "fredsstaten" utan något ansvar för det förgångna. Dessa olika ståndpunkter har också fått sin betydelse för förhållandet till omvärlden. Den s.k. Hallsteindoktrinen innebar, att Västtyskland skulle avbryta de diplomatiska förbindelserna med varje land som erkände Östtyskland. Så skedde också beträffande Jugoslavien. Sovjetunionen utgjorde ett undantag och var länge det enda kommunistland, med vilket Bonn hade diplomatiska förbindelser. Doktrinen mildrades emellertid i och med att Rumänien och Västtyskland 1967 beslöt upptaga diplomatiska kontakter, vilket i sin tur föranledde Östtyskland att tillförsäkra sig garantier från andra östeuropeiska stater att de inte skulle följa Rumäniens exempel.

Förhållandet till de östeuropeiska staterna har för Västtysklands del komplicerats av landets krav på att 1937 års gränser skall återupprättas. Detta är, menar von Friesen, i sak alldeles ohållbart. Det innebär västtyska krav på områden av det nuvarande Sovjetunionen och Polen. I praktiken är man helt införstådd med att 1945 års gränser inte låter sig ändras, men det har inte ansetts politiskt opportunt att öppet medge detta, varigenom också förutsättningarna saknas för en normalisering av förbindelserna mellan Västtyskland och Polen. Östtyskland åter har sedan 1950 formellt erkänt Oder-Neissegränsen. För Polen har det till följd av sakernas tillstånd blivit ett intresse att Tysklands delning består. Om inte Västtyskland är berett att erkänna 1945 års gränser,

skulle då ett återförenat Tyskland vara det, är en fråga som polackerna inte oberättigat kan ställa.

Stabilt Östtyskland

Från västtysk sida har återföreningskravet varit liktydigt med att Östtyskland skulle uppgå i Västtyskland. Ett sådant krav är enligt von Friesen långt ifrån verkligheten. Östtyskland har vuxit sig alltför starkt för att detta skall kunna ske och intar nu 10:e platsen bland världens industrinationer — en i och för sig aktningvärd prestation. Men samtidigt är Väst- och Östtyskland långt ifrån jämställda. Västtyskland har en befolkning på 54 miljoner — att jämföra med Östtysklands 17 — och är en av världens ledande industri- och handelsnationer. Östtyskland är starkt nog att klara sig på egen hand men skulle helt förlora sin identitet vid ett uppgående i Västtyskland. På samma gång blir emellertid Östtysklands krav på en återförening via en konfederation, där de båda staterna skulle vara jämställda, lika orealistiskt. Den östtyska minoriteten skulle därigenom få en orimligt stark maktställning. Det förefaller också omöjligt att i en konfederation sammanföra en västeuropeisk demokrati med en kommunistisk diktatur eller att smälta samman västtysk privatkapitalism med östtysk statskommunism.

Om tyskarna själva finge bestämma, tvivlar inte von Friesen på att problemet relativt lätt skulle lösas. Om fria, hemliga och allmänna val till en konstituerande nationalförsamling genomfördes i hela Tyskland, skulle kommunisterna lida ett stort nederlag. Endast en liten minoritet i Östtyskland är kommunister, men befolkningens majoritet har resignerat. Med Berlinupprorets öde 1953 och nedsländet av den ungerska revolten 1956 i minnet, inser östtyskarna att de inte kan påräkna hjälp från väster. De företrar att göra det bästa möjliga av en svår situation. Vid fria val skulle alltså utgången

bli just den som Västtyskland önskar och som följaktligen den östtyska regimen motsätter sig.

Kan inte försöken från USA och Sovjet att mildra den internationella spänningen öppna nya möjligheter för en återförening av Tyskland? Nej knappast, menar von Friesen. Den östtyska regimen har stabiliserats — låt vara genom gängse diktaturmetoder — och för Sovjetunionen är huvudönskemålet i Tyskland status quo. Sovjet anser sig ha allt att vinna på en fortsatt tysk delning. Enligt Moskvans mening är ett splittrat Tyskland den enda garantien mot ett nytt tyskt militärt hot. Ingeting tyder i dag på att ryssarna skulle vara beredda att ändra uppfattning.

Den östtyska regimen kalkylerar också kallt med att ju längre Östtyskland består, desto lättare kommer det att bli att vinna internationellt erkännande. Författaren är av den uppfattningen, att östtyskarna har skäl för sin åsikt. Även om den östtyska och västtyska ungdomen har många praktiska intressen gemensamma är dock känslan för nationell samhörighet svagare än i högre åldersgrupper. Samhörighetskänslan har ävenledes försvagats inom den äldre generationen. Delningen har accepterats som en vanesak. Men därtill kommer, att västtyskarna med sitt materiella välstånd blir allt mindre benägna att gå med på de offer, som en återförening skulle kräva. Det finns enligt von Friesen inte längre någon aktiv folkopinion i Västtyskland till förmån för en återförening. Debatten hålls vid liv av vissa företrädare för flyktingorganisationerna. Något exceptio-

nell måste inträffa för att situationen skall förändras. Om freden består och det ekonomiska framåtskridandet fortsätter talar allt för att status quo permanentas, blir von Friesens slutsats.

Författaren är även av den uppfattningen att förbundskansler Kiesingers initiativ på våren och sommaren 1967 mera innebar "en taktisk omsvängning än en förändrad inställning i sakfrågan". Varken Väst- eller Östtyskland har visat några tecken på att ge efter på sina för motparten helt oacceptabla maximalfordringar, dvs. för Östtyskland internationellt erkännande och för Västtyskland återförening under klart demokratiska former.

Von Friesen utesluter inte tanken på att Östtyskland med Sovjets goda vilja skulle kunna utvecklas till något som liknar ett nytt Österrike genom en liberalisering av regimen och ett underlättande av det östtyska folkets kontakter med västern. Han tror emellertid inte mycket på en sådan utveckling. Den förutsätter, att den östtyska regimen kan känna sig någotsånär säker och inte behöver frukta att en liberalisering leder till en uppreppning av den 17 juni 1953. Slutsatserna beträffande en lösning av Tysklandsfrågan blir därför djupt pessimistiska: "I ett avspänningsklimat saknas trycket att lösa frågan om den tyska nationens framtid. I ett krisläge försvåras om inte rentav omöjliggöres en uppgörelse av maktpolitiska hänsyn. Det gör, att ingen utväg är i sikte ur den återvändsgränd, där ett av Europas allvarligaste politiska problem hamnat."